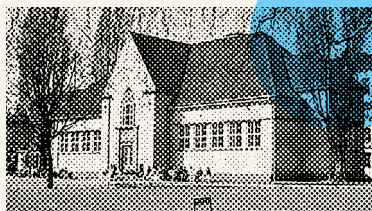
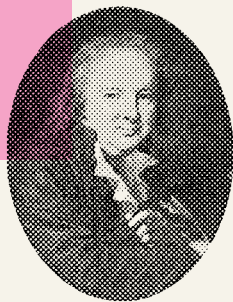


Bokhistorie. Bibliotekshistorie.

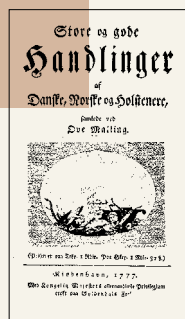
2023

En antologi med 13 artikler fra Norsk bok- og bibliotekshistorisk selskap (NBBS) ved 25-års jubileet i 2023

ØIVIND BERG og
TORBJØRN ENG (red.)



PRÖVER
af
Skriftforterne



Bokhistorie. Bibliotekhistorie.

2023

En antologi med 13 artikler fra Norsk bok- og bibliotek-
historisk selskap (NBBS) ved 25-års jubileet i 2023

ØIVIND BERG og
TORBJØRN ENG (red.)

Oslo 2023

Innhold

Forord 7

Materialenes proveniens

En arkeometrisk tilnærming til
Missale Nidrosiense 1519

NINA HESSELBERG-WANG OG
CHIARA PALANDRI 9

Striden om gratisprinsippet i bibliotekene 1981–2005

En dokumentasjon
FRODE BAKKEN 31

De norske trykkefrihets-forfatterne

Hvem var de og hva skrev de om?
ØIVIND BERG 47

Fra USA til Løkka

Norges første folkebibliotekbygning
ØIVIND FRISVOLD 63

Chr. Tønsbergs Bogtrykkeri år 1849

Hva den første norske skriftprøven
kan fortelle
TORBJØRN ENG 71

Auresamlingen i Nasjonalbiblioteket

Historisk dokumentasjon av nynorsk
skriftkultur
ELLEN E. NICOLAYSEN 83

Erik Lassesens slektsbok og dens publiseringshistorie

Et nasjonalt og faglig nybrottsverk
JOHN WOLD 93

Fra *The Origin of Species* til *Arternes Oprindelse*

En nordisk bokhistorie
THORE LIE 101

«Bøker som lysende regn»

Spredte glimt fra allmuens leselyst
på 1800-tallet
ELISABETH S. EIDE 111

Alice – Elise – Else – Alice

Om jakten på den første norske oversettelsen
av Lewis Carrolls *Alice in Wonderland*
ANNE KRISTIN LANDE 123

Offentlige biblioteker i antikkens Roma

Det moderne bibliotekets fødsel
ERIK GULDAGER NIELSEN 131

«Gemalte Pücher»

Koloreringen av Nürnbergkrøniken
ERNST BJERKE 137

Heider og ære

Overbibliotekar Wilhelm Munthes festskrift
frå 1933
JOHAN HENDEN 151

Bidragstyttere 161

Materialenes proveniens

En arkeometrisk tilnærming til
Missale Nidrosiense 1519

NINA HESSELBERG-WANG OG
CHIARA PALANDRI

PUBLISERINGEN AV TO BØKER, *Breviarium Nidrosiense* og *Missale Nidrosiense*, introduserte i 1519 trykkekunsten til norsk bokproduksjon. Bøkene er en del av Norges dokumentarv, og siden 2012 har de vært oppført blant de norske bidragene til UNESCOs verdensarvliste. 500-årsjubileet for disse første norske trykte bøkene ble feiret over hele landet i 2019.

I denne artikkelen vil vi presentere aspekter av forskning utført på flere eksemplarer av *Missale Nidrosiense* (MN) siden 2019. Gjennom en tverrfaglig studie som inkluderer naturvitenskapelige og konserveringsfaglige metoder, har målet vært å analysere de enkelte delene av boken for å få en helhetlig forståelse og beskrivelse av en multimateriell gjenstand. Til grunn for analysene ligger tre eksemplarer av MN samt et løst omslag uten tekstblokk i Nasjonalbiblioteket, og syv kopier bevart i andre norske samlinger.¹

og pergamentfragmenter av middelaldermanuskripter gjenbrukt som forsterkningsmateriale biokodikologiske analyser, for om mulig å artsbestemme hvilke dyr skinnene stammet fra.

Bindbeskrivelse

Den originale innbindingen er bevart i sin opprinnelige stand på syv²⁹ av de ti analyserte eksemplarene av MN (i tillegg til Nasjonalbibliotekets løse omslag). Strukturen kan beskrives som et samtidig europeisk helt skinnbind av gotisk type i folioformat. MN ble høyst trolig levert uinnbundet,³⁰ og innbindingen fant sted i Nidaros.³¹ Likheter i bindenes struktur og egenskaper tyder på at den samme bokbinderen utførte alle eksemplarene vi har observert. (Fig. 2)

Eksemplarene er trukket i brunt fåreskinn³² som er rikt dekorert med blindtrykk på begge permene. (Fig. 3) Trepermene er laget av eik med rettskårne hjørner og kanter på tre sider, mens kanten inn mot ryggen er avfaset. Hver perm har vært utstyrt med fire hjørnebeslag og to bokspenner i metall. Trepermene er festet til bokblokken ved at heftbindene er trukket gjennom borede tunneler og hull i permene og sikret med firkantede treplugger. Skinnovertrekkets innslag er beskåret, men ikke skjærfet, og i hjørnene er skinnen gjæret og ikke overlappende. Målene varierer noe for Nasjonalbibliotekets tre eksemplarer, men de er alle ca. 350 mm høye, 250 mm brede og 70 mm tykke.³³ Tekstblokken til D Pal 44 er det eneste komplette eksemplaret, 606 sider, bestående av 39 legg, hvorav de fleste har fire doble blad, to legg har tre doble blad (31. og 38.) og det siste legget har bare to doble blad med ett blankt blad revet ut. Tittelsiden inneholder Erik Valkendorfs våpenskjold, som viser en dobbelt fembladet rose³⁴ omgitt av tre svanvinger, samt tittelen: *Missale pro usu totius regni Norvegie: Secundum ritum sancte Metropolitanæ Nidrosiensis ecclesie. Correctum atque diligentia*



Fig. 3. Bokbindsstrukturen kan beskrives som et samtidig europeisk helt skinnbind av gotisk type i folioformat.



Fig. 4. Erik Valkendorfs våpenskjold – en dobbelt fembladet rose omgitt av tre svanvinger.

Striden om gratisprinsippet i bibliotekene 1981–2005

En dokumentasjon

FRODE BAKKEN

OFTE ER STRID OM NORSK kulturpolitikk et krav om mer penger. Men av og til kommer det fram stridigheter som dreier seg om prinsipielle og dermed mer politiske spørsmål. Gratisprinsippet i bibliotekene er en slik strid. Striden i det norske samfunnet om gratisprinsippet i bibliotekene i nyere tid pågikk i 24 år fra 1981 til 2005.

Striden pågikk i pressen, i organisasjoner, i det politiske landskapet og ikke minst i Norsk bibliotekforening, men endte alltid i siste instans opp som en sak til behandling i Stortinget. En eventuell endring av gratisprinsippet måtte dermed gjøres i Stortinget.

Ulike regjeringer fra borgerlig og sosialdemokratisk side (Willoch 1985, Brundtlands tredje regjering 1992, Stoltenbergs første regjering 2000, Bondeviks andre regjering 2005) forsøkte å få Stortinget til å åpne for innføring av avgifter på bruk av folkebibliotek i Norge. Ingen av framstøtene lyktes, og Norge har derfor i dag både formelt og i



Norsk bibliotekforenings delegasjon på høringsmøte 6. april 2005 i Stortingets Familie-, kultur- og administrasjonskomite om Ot.prp. nr. 46 (2004–2005). Fra venstre: Kristine Abelsnes, Frode Bakken, Vebjørn Sønderød.

Stortingsflertallet var uenig og uttalte: «Dette flertallet (Ap, SV, Krf, Sp) er enig med departementet i at gratisprinsippet må legges til grunn både i offentlige fagbibliotek og i folkebibliotek. Dette flertallet viser til at en har erfaring for at nye tjenester som i en startfase har vært kostnadskreven, etter hvert har falt vesentlig i pris og uten problem kan innlemmes som et normalt tilbud i bibliotekene», og «...vil videre peke på at bruk av eksterne databaser normalt vil være den beste og billigste måten å framskaffe relevant informasjon på», og «...at informasjons- og bibliotek tjenester til næringslivet i Norge i dag leveres i stort omfang både av spesialbibliotek i Norge og i utlandet. I Norge er det NTHs fagbibliotek i Trondheim som er den største leverandør av betalte bibliotek tjenester til næringslivet. Også ingeniørhøgskolebibliotekene og andre fagbibliotek yter betalte tjenester på en effek-

tiv måte til denne brukergruppen. Dette flertallet mener på denne bakgrunn at det ikke er grunnlag for å foreta endringer av formuleringene om gratisprinsippet i Lov om folkebibliotek.»¹⁸

På samme måte som ved behandlingen i 1985 fikk regjeringen heller ikke i 1992 støtte for sitt forslag om gratisprinsippet. I 1992 var det Aps stortingsgruppe som brøt med egen regjering og sammen med SV, Krf og Sp avviste regjeringens forslag.

Kjernesone og randsoner – to juridiske innspill

En helt særegen diskusjon om gratisprinsippet utviklet seg på slutten av 1980-tallet. På dette tidspunktet hadde Stortinget avvist forslaget om å endre biblioteklovens § 1 der regjeringen foreslo en ny hjemmel som åpnet for avgifter. To av landets fremste jurister – professor Jon

Fra The Origin of Species til Arternes Oprindelse

En nordisk bokhistorie

THORE LIE

DARWINS HOVEDVERK, *The Origin of Species*, som utkom i 1859, er uten tvil en av verdens mest kjente og omdiskuterte bøker. Det er få bøker som har skapt slik begeistring eller slik fordømmelse hos så mange. Darwins teori om hvordan artene har utviklet seg gjennom tidene og ikke minst hvilke mekanismer som har forårsaket denne utviklingen, har vakt diskusjoner som fremdeles pågår, både når det gjelder naturvitenskapelige observasjoner, religiøse synspunkter, eller moralske og etiske holdninger.¹ Men i tillegg til dette representerer verket også en viktig og interessant bokhistorie. Dette er da også temaet her, hvor det fokuseres både på originalverket og de første nordiske oversettelsene. Det blir en historie om både Boken og Bøkene.

Historien om *boken*

Høsten 1859, nærmere bestemt den 24. november, utkom Darwins

Heider og ære

Overbibliotekar Wilhelm Munthes
festskrift frå 1933

JOHAN HENDEN

I HØVE SIN FEMTIÅRS DAG vart overbibliotekar Wilhelm Munthe (1883–1965) ved Universitetsbiblioteket i Oslo heidra med eit festskrift på 503 sider: *Overbibliotekar Wilhelm Munthe på femtiårsdagen 20. oktober 1933 fra fagfeller og venner*.¹ Festskriftet var redigert av førstebibliotekar Helge Bergh Kragemo (1897–1968) ved universitetsbiblioteket. Det var trykt i 250 nummererte eksemplar.

Denne artikkelen skal sjå nærare på Munthes store og innholdsmessig rike festskrift, og også jamføra dette med nokre andre relevante festskrift.

I tillegg til femtiårsdagen var det også 30 år sidan Munthe hadde byrja i biblioteket i 1903. Her avanserte han gradvis:

[...] etterfulgte jeg første juli 1922 Drolsum som overbibliotekar, og har siden hatt min fulle hyre med å lose Universitetsbiblioteket